

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 94(438)

Наталія Григорук

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО ТОВАРИСТВА "СІЧ" У ВІДНІ (1868–1899)

У статті висвітлено діяльність українського студентського товариства "Січ" у Відні в другій половині XIX ст., його соціальну структуру та чинники, що впливали на його розвиток.

Ключові слова: "Січ", товариство, Відень, діяльність, віденські українці.

Проведення дослідження з обраної проблематики зумовлене тим, що питання залучення молоді до національно-політичного життя, формування та соціалізації особистості як громадянина, а також – зворотного впливу нових поколінь на напрями еволюції суспільства користуються незмінною увагою світової історіографії. В українській історичній науці на сьогодні з'явилося вже чимало праць з окремих її аспектів, що дозволяє перейти до ширших узагальнень принаймні щодо окремих етапів історії молодіжного руху.

Наукова новизна полягає у тому, що на основі різноманітних джерел, здійснено вивчення діяльності українського студентського товариства "Січ" у Відні. Студентський рух розглядається як складова частина та впливовий чинник українського загальнонаціонального руху, що на різних етапах його розвитку виконував актуальні політичні завдання боротьби за національні права українців, створення та відстоювання незалежної Української держави та опору тоталітарним режимам. Стверджується, що сприятливий ґрунт для формування й посилення українського студентського руху за кордоном, перетворення його у політичний чинник створив конституційно-парламентський устрій Австро-Угорщини, а згодом цей рух розвивався, спираючись на попередню традицію. Показано, як руйнування чи ставлення під сумнів студентством консерватизму старшого покоління в непоодиноких випадках започатковувало в українському русі нові ідеї та напрями, ставало запорукою його поступального розвитку, відкритості для проникнення віянь європейського демократизму; участь студентської молоді в національному русі сприяла його консолідації та протидії процесам денаціоналізації.

Об'єкт дослідження – діяльність українського студентського товариства у Відні як складова частина та чинник загальноукраїнського національно-політичного руху.

Предмет дослідження – участь українських студентських товариств у Відні, початки організованого студентського руху, ідейні дискусії всередині українського студентства у другій половині XIX ст., його залучення до реалізації національно-політичних завдань.

Метою дослідження є відтворення українського студентського руху у Відні у другій половині XIX ст. та з'ясування його місця в національному русі, зокрема ступінь залучення до розв'язання загальнонаціональних завдань.

Завдання дослідження базуються на політико-соціальних умовах творення й розвитку організованого студентського руху, його ставлення до державної влади; студентстві як соціальній групі, його чисельності, матеріальному стані, політичній симпатії тощо; участі студентів у позастудентських осередках суспільної організації; завданнях студентського руху та їх співвідношення з актуальними цілями національної політики; відносинах між студентською молоддю та старшим поколінням діячів українського національного руху; лідерами студентського товариства та осіб, що впливали на формування його ідеології.

Це питання певною мірою знайшло відображення у різнопланових працях дослідників. Вивченням діяльності українського студентського товариства у Відні займалися З. Кузеля і М. Чайківський [1], О. Грицай і Т. Марітчак [2], І. Куровець [3], Т. Марітчак [4], М. Кордуба [5], Т. Батенко [6] та інші.

Заснування товариства "Січ" у Відні пов'язане саме із розривом галицького патріотичного громадянства з москвофільським табором, що зміцнило народовський рух у краї та за кордоном. Ще більш важливим завданням створеного товариства було: плекати рідну культуру та створювати сприятливий ґрунт для цього – відновлювати й поширювати конституційні свободи у Відні, політичну діяльність у центрі монархії, де організаційні заходи підавстрійських народів не натрапляли на такі труднощі, як у далеких від столиці провінціях. У 1866–1867 рр. відбулися дебати

між віденськими студентами-українцями на тему: "Чи русини окрема нація від Москалів?". У листопаді 1867 р., коли тільки з'явився закон про дозвіл організовувати товариства, українські студенти-народовці зразу розпочали організацію академічного товариства під назвою "Січ".

Після проголошення закону про створення товариств на терені Габсбурзької монархії збирається віденська колонія українців у приміщенні для публічних зібрань ресторану "Zur goldenen Ente", щоб скористатися конструктивною зміною державного курсу й заснувати свою суспільну організацію. Проте, уже на перших запланованих установчих зборах місцевої громади виникає конфлікт між, як виявилось, москвофільською більшістю на зборах та народовською меншістю під проводом Анатолія Вахнянина. Народовці вимагали, щоб товариство "працювало в користь українського народу", москвофіли відкинули це, заперечуючи право на самостійне існування українського народу, мовляв, він є "невід'ємною частиною великого російського народу". Народовці відреагували на це тим, що покинули залу засідань. Після того як народовці покинули збори, у тому ж році відбулися сходи й установчі збори засновників товариства "Січ". Таким чином, в гурток об'єдналося більше 20 осіб. Вони уклали його статут і подали до австрійського намісництва, яке його затвердило 21 січня 1868 р. Товариство отримало назву "Січ" [6, с. 34].

Згідно зі статутом "Січі", ціллю товариства було дати своїм членам можливість для літературного й товариського життя. Структура "Січі" охоплювала звичайних і надзвичайних (почесних) членів. Звичайними були спочатку "австрійські піддані руської народности", що перебували у Відні, а почесними ті, "що поклали особисті заслуги в користь товариства й науки" [10, с. 27].

На початку своєї діяльності "Січ" ставила за мету не літературну діяльність, а політичну. Січовики хотіли закликати всіх українців Відня під свій стяг, щоб надалі в Україні продовжити політичну діяльність. Зважаючи на незначну кількість українців у Відні, товариство "Січ" вважалось доволі потужним за кількістю членів. Згідно із архівними даними, нараховувалося 27 засновників "Січі", хоча ймовірно було їх більше. Один із дослідників заснування січового товариства подав його склад, затверджений на загальних установчих зборах "Січі", у порядку реєстрації: Д. Гладилевич, Є. Ціпановський, М. Подлуський, Ю. Целевич, А. Вахнянин, М. Подолинський, І. Вахнянин, Л. Шехович, В. Лукашевич, К. Менцінський, Ю. Гапонович, О. Волощак, В. Борискевич, І. Комарницький, П. Алексевич, І. Вітошинський, Струмінський, О. Ганінчак, В. Раставецький, Ю. Медвецький, С. Шеманський, В. Бачинський, Ю. Пелеш, І. Качковський, Є. Кропивницький, К. Спріпер [7, с. 23]. Додатково називають й декількох інших засновників "Січі": о. О. Бачинського, О. Калужняцького, І. Книгиницького, І. Пулюя, В. Загайкевича, О. Децикевича, В. Венгриновича [8, с. 236].

Товариство "Січ" влаштовувало літературні вечорниці, видавало літературні праці наукового чи публіцистичного змісту. Пізніше членам "Січі" заборонялася грати у карти [6, с. 35]. Натомість значний наголос робився на розважальні вечори. На чолі кожного осередку товариства була президія із п'яти осіб, яка збиралася щомісяця. Вищим законодавчим органом були загальні збори, які поділялися на звичайні і надзвичайні. Виконавчі функції отримував відділ, одним із найголовніших обов'язків якого було збереження українського характеру товариства. Самостійну роль відігравала ревізійна комісія, яка керувала усім майном. Прапором "Січі" була синьо-жовта хоругва. Останній пункт статуту стосувався ліквідації товариства: у разі, якщо збори нічого не вирішать щодо майна, воно перейшло б до "товариства ім. Шевченка" або "Просвіти", в разі якщо б це було неможливе, то у власність товариства "Академічна Громада" у Львові [6, с. 35].

Першим головою "Січі" було обрано А. Вахнянина, що здобув собі популярність, як організатор і диригент хору у Відні. Невдовзі одним із засновників "Січі" став Іван Вахнянин, який разом із Левом Шеховичем уклали статут товариства й багато років надавали йому ідейного спрямування [9, с. 367–370]. До статутного комітету "Січі", увійшли брати А. та І. Вахнянини, Л. Шехович і Ю. Целевич, які склали програму й план діяльності товариства. За зразок організаційної схеми статуту "Січі" було взяті статутні рамки ще раніше заснованих слов'янських організацій. Головні складові цього обмеженого до суспільного мінімуму статуту наголошували на потребі товариського життя, пожвавленні його й засобам для досягнення мети. Намічено щотижневі зустрічі членів у тимчасово найманому приміщенні [10, с. 25].

Початкова програма "Січі" була скромна але, вона сформувала зразок успішної організованості. У 1868 р. головою "Січі", після від'їзду А. Вахнянина, став її активний член, Ю. Целевич. Діяльність членів академічного товариства "Січ" у перших роках його існування передбачала головним чином посилення товариських відносин всередині гуртка й у віденській громаді та ознайомленні іноземців із проблемами українського народу, його прагненні до рівноправності серед народів Габсбурзької монархії й належного йому самоуправління. До славних традицій поколінь засновників і послідовників "Січі" належали відзначення роковин М. Шашкевича і Т. Шевченка [10, с. 25].

На початку організаційної діяльності "Січі" відбулися відомі у Відні так звані "слов'янські комерси", у яких участь і програма кожної слов'янської групи залежали від жеребу, що його вони мали для себе витягнути. Таким чином, учасників зобов'язував певний пункт програми в комерсі – рецитація, доповідь, звичайно на суспільно-політичну тему, хоровий або сольний приспів, танок тощо. Своїми суто мистецькими виступами члени "Січі" певною мірою здобували собі визнання різнонаціональної аудиторії, що, бувала, на "слов'янських комерсах" і вечірках із різних приводів публіка вітала їх.

Незважаючи на перешкоди ззовні, діяльність "Січі" постійно зростала. Через два місяці після установчих зборів, 13 березня 1868 р. "Січ" вперше влаштовує багатолюдні величаві вечорниці для вшанування М. Шашкевича. Зацікавлення "Січчю" перейшло вже межі Галичини, а її шевченківські свята стали маніфестацією українства перед іноземцями. Незважаючи на матеріальні негаразди, "Січ" організаційно міцніє й на другому році свого існування винаймає перше власне приміщення на вул. Гонзаґа, ч. 14 [10, с. 26].

У 1870 р., серед членів з'являється окремий гурток "Товаришів просвіти", ціллю якого була видавнича діяльність. Члени цього гуртка співпрацювали із видатними діячами краю та при їх співпраці випускають у тому ж році першу публікацію, "Співаник для господарських діточок" О. Федьковича. Ідея видавничої діяльності, згодом стала однією із найпомітніших ділянок творчої праці "Січі". З таких скромних початків виріс у пізніших десятиріччях літературно-науковий рух, що об'єднав у свої лави усю січову спільноту в поєднанні з крайовою видавничою діяльністю "Товариства ім. Шевченка" й науково-публіцистичною працею придніпрянських діячів. Літературна активність "Січі" активізувалася у 1871 р. під впливом знайомства провідних січовиків із двома політичними емігрантами з України, членом київської "Старої громади" Михайлом Драгомановим та соціалістичним діячем Сергієм Подолинським.

3 травня 1873 р. загальні збори вирішили змінити статут організації. Відтепер, її основною функцією, крім академічного товариства, стає науково-літературна структура, що й підкреслено у проекті статей нового статуту. Після подальших доповнень його затверджено 25 жовтня 1875 р. "Січ" ще й до того часу проводила наукову й літературну діяльність, особливо з окремими її членами – О. Терлецьким, І. Пулюєм, П. Скобельським та іншими. 1 жовтня 1874 р. у приміщенні на Шлессельгассе, 20, що стало новим приміщенням товариства, відкрито книгозбірню і читальню [4, с. 143].

Після затвердження нового статуту, що давав товариству можливість вести видавничу діяльність, за кошти "Січі" з'явився перший том "Історії" М. Маркевича накладом у тисячу примірників. Незабаром "Січ" за власні кошти видала чотири томи поезій Т. Шевченка накладом 18 тис. примірників. Через труднощі товариства у відносинах з австрійською владою, зумовлених політичною діяльністю членів "Січі", підготовлених до друку наступних видань не вдалося здійснити. Крім внутрішньої діяльності "Січ" активно займалася зовнішньою діяльністю, зокрема, національним життям. З нагоди заснування "Товариства ім. Шевченка" у Львові в 1873 р., "Січ" надіслала привітальну телеграму, що зобов'язувало до оплати доволі значної, як на можливості січовиків, суми. Товарицькість "Січі" проявлялася теж у міжнародних стосунках, на що вказує її моральна підтримка хорватських колег з нагоди відкриття університету в Загребі [4, с. 144].

Товариство "Січ" упродовж близько п'ятнадцяти років, діяло під ідейними впливами земляків-емігрантів з України М. Драгоманова, С. Подолинського. З їх участю революційні ідеї починають поширюватися і в Галичині. Між січовиками найактивнішим співробітником С. Подолинського був О. Терлецький. З його ініціативи з'являються у Відні в 1875 р. перші українські соціалістичні брошури. Після брошур був задум друкувати у Відні українське періодичне видання на користь соціалістично-революційного руху. Редактором цієї публікації, що мала бути органом задуманого С. Подолинським всеукраїнського та всеслов'янського соціалістичного центру, призначено О. Терлецького. М. Драгоманов негативно ставився до революційної діяльності, а до С. Подолинського принаймні скептично [12, с. 52].

Упродовж першого десятиріччя існування "Січ" оживила й поглибила культурний і політичний рух у Східній Галичині. Великого значення набула її діяльність у взаєминах із представниками Наддніпрянської України. Таким чином, зв'язки січовиків-галичан з тогочасним українським осередком – київською "Громадою", мали значний вплив на дальший поступ українського політичного життя по обох боках австро-угорського і російського кордонів.

Важливим періодом існування академічного товариства "Січ" (1868–1877 рр.) варто вважати перше десятиріччя його діяльності, як форпосту українства у Відні, з уваги на провідну роль січовиків у відновленні суспільних організацій в Галичині й репрезентації національних інтересів за кордоном.

Після кризи 1877 р. діяльність "Січі", припинилася майже на два роки. Зазнавши моральних і матеріальних втрат, "Січ" почала занепадати і втрачати на деякий час свій вплив на громадськість

Галичини й Австрії. Були побоювання, що влада може навіть ліквідувати січову організацію, мовляв, це "бунтівливий протидержавний осередок". Незважаючи на те, що з того часу відсутні активні дії в "Січі" й аж до 1879 р. не написано жодного рядка у її протоколах, січовики все ж таки відігравали важливу роль єдиного зв'язкового із наддніпрянськими емігрантами, впливаючи таким чином на розвиток українства й національно-суспільної думки по цей і по той бік Збруча [4, с. 145].

Упродовж 1877–1879 рр. "Січ" практично не існувала; не було ні зборів членів, ні засідань управи, ані будь-якої зорганізованої дії органів товариства. На початку 1879 р. "Січ" оговталася із нанесеного їй удару, при спробі влаштувати у березні шевченкове свято. Проте, на перешкоді здійснення стала віденська поліція. Тодішній голова "Січі", Іван Дольницький повідомив публіку, яка зібралася про заборону поліції багатолюдного проведення імпрези й запросив усіх гостей на приватну зустріч до сусіднього приміщення, де вже без жодних перешкод виконано намічену програму шевченківського свята. З того часу настає оновлення діяльності товариства, що за головування Ярослава Окуневського набуває ще більшої активності [4, с. 147].

У 1880 р. в "Січі" відроджується літературно-видавничий рух. У товаристві продовжуються літературні, виховно-освітні й фахові дискусії, а водночас члени гуртка готують подальші матеріали до української частини "Слов'янського альманаху", хоча і це видання не мало успіху. Австрійська прокуратура конфіскувала альманах за працю М. Драгоманова про політичні пісні українського народу.

"Січ", втративши на деякий час своє провідне становище в колах галицького громадянства, мала ще більший вплив у 80-х XIX ст. на розвиток суспільних інтересів академічної молоді, яка орієнтувалася на віденську "Січ", як свого духовно-інтелектуального наставника. Її провідна роль в житті студентства тогочасної Австрії безсумнівна. "Січ" дає початок для першого з'їзду галицької та буковинської молоді 17 вересня 1880 р. в Коломиї, при участі всіх чотирьох тогочасних студентських організацій, "Академічного кружка" і "Дружнього лихваря" у Львові, "Союзу" в Чернівцях і віденської "Січі" [4, с. 147]. Керував з'їздом голова "Січі" Я. Окуневський. І у другому студентському з'їзді 1884 р., представники "Січі" брали активну участь. Приблизно у той ж час відбувалися відомі тоді краєзнавчі мандрівки молоді, чому дав початок невтомний О. Терлецький (1883 р.).

З недостатності зв'язків з місцевим австрійським населенням січовики мали зразкові стосунки з представниками різних слов'янських народів. До взаємного зближення додавалися тодішні політичні обставини, за яких усім доводилося чимало натерпітися. Доволі дружні відносини були тоді між січовиками, чеською та сербською групою. У 1883 р. управа "Січі" дала притулок у своєму приміщенні сербському товариству "Зоря", а також прийняла до себе у гості російських студентів-емігрантів, які заснували у Відні свій "Кружок студентов из России", тому що жодна з тих слов'янських груп не мала ще засобів на власне приміщення [10, с. 44].

Особливе піднесення у "Січі" відбувається за каденції голови І. Куровця. "Січ" мала тоді дуже велику бібліотеку засновану за допомогою М. Драгоманова та інших українців із Наддніпрянщини.

За каденції голови Є. Кобринського товариство розгорнуло ще більшу діяльність і досягнуло найвищої до того часу кількості членів – 52 особи. Готуючись до відзначення двадцятиріччя роковин від заснування "Січі", в товаристві задумують видати пропам'ятну книгу з тієї нагоди, а коли це виявилось з фінансових причин неможливим, то хоча б коротку історію "Січі" і праці О. Терлецького про розвиток української літератури в Галичині [4, с. 139–148]. З опису життя в "Січі" З. Левицького видно, що товариство входило у 90-і рр. XIX ст. під знаком широкої суспільно-культурної діяльності.

Управа "Січі" внесла заяву проти необґрунтованого поліцейського розпорядку й завдяки заходам депутатів парламенту, особливо президента Ю. Романчука, й Т. Окуневського, вдалося добитися його відміни. Після піврічної примусової перерви, 31 грудня 1893 р. "Січ" відновлює припинену діяльність. Після відновлення діяльності у січовиків, зростає зацікавлення до інших культурних занять, особливо до літературної й наукової праці, внаслідок цього утворюється два гуртки, літературний під проводом поета С. Яричевського і правничий, керівником якого був Є. Левицький. Водночас збільшується чисельність товариства, яка доходить до 30 членів і передбачає дальший розвиток у майбутньому [12, с. 38].

Поруч звичної діяльності у "Січі", відбувається енергійна підготовка до відзначення ювілею 30-річчя від заснування січового товариства, цього разу, як і десять років тому теж був задум видати пам'ятну книгу, здійснюючи таким чином усі мрії попередників, щодо видавничого задуму. Розпочалися заходи над збором матеріалів, пошук відповідної друкарні й коштів для видання. Завдяки спільним зусиллям січовиків, у 1898 р. видано альманах "Січ", до 30-річчя заснування товариства, заходами й коштом членів у Львові, під редакцією комітету у складі М. Кордуби, С. Яричевського й Р. Сембратовича.

Отже, від початку своєї діяльності й – до 1873 р. "Січ" – громадсько-політичне товариство, а в 1873 р. змінило характер своєї діяльності на літературно-наукове.

Список використаних джерел

1. Січ – Альманах в пам'ять 40-их роковин основання товариства Січ у Відні (1868–1908) / [за ред. З. Кузелі і М. Чайківського]. – Львів, 1908. – 21 с.
2. Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – 191 с.
3. Куровець І. "З мого січового минулого" / І. Куровець // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 44–45.
4. Марітчак Т. Минуле віденської "Січ" / Т. Марітчак // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 139–148.
5. Кордуба М. "Січові гості" / М. Кордуба // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 28–35.
6. Батенко Т. Історія Віденської "Січ" // Т. Батенко // Республіканець. – Ч. 4. – березень 1993. – С. 34–36.
7. ЦДІАЛ України, ф. 834, оп. 1, спр. 9, арк. 5.
8. Січ: Альманах в пам'ять 30-их роковин основання товариства Січ у Відні (1868–1898). – Львів, 1898. – 241 с.
9. Боднарчук І. Стрийщина і віденські січовики / І. Боднарчук // Стрийщина: історично-мемуарний збірник. [за ред. І. Пеленська, К. Баб'яка]. – Стрий, 1990. – С. 367–370.
10. Кухар Р. Віденська "Січ": історія Українського Академічного Товариства "Січ" у Відні (1868–1947) / Р. Кухар. – Київ, 1994. – 187 с.
11. Жук А. Важний момент в історії віденської "Січ" / А. Жук // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 52–58.
12. Левицький З. Споми́ни / З. Левицький // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 38–43.

Наталья Григорук

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОГО СТУДЕНЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА "СИЧ" В ВЕНЕ (1868–1899)

В статье отражена деятельность украинского студенческого общества "Сич" в Вене во второй половине XIX в., его социальная структура и факторы, которые влияли на его развитие.

Ключевые слова: "Сич", общество, Вена, деятельность, венские украинском.

Nataliya Hryhoruk

ACTIVITIES OF UKRAINIAN STUDENT ORGANIZATIONS "SICH" IN VIENNA (1868–1899)

The article highlights the activities of Ukrainian Students' Society "Sich" in Vienna in the late nineteenth century.

Key words: "Sich", Society, Vienna, activity, Viennese Ukrainian.

УДК [341.3(47+57:438)+355.244.1(05)]"1944/1945"

Володимир Третяк

РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРЕСИ 1-ГО УКРАЇНСЬКОГО ФРОНТУ (1944–1945 РР.)

У статті на основі наукових праць, друкованих видань та архівних джерел досліджується висвітлення періодикою 1-го Українського фронту радянсько-польських відносин під час бойових дій Червоної армії на території Польщі в 1944–1945 рр. Розглядається використання військової преси з метою вирішення урядом СРСР своїх геополітичних цілей. Простежуються проблеми у створенні інформаційного середовища серед особового складу радянських збройних сил, польського населення й світової громадськості та методи їх вирішення.

Ключові слова: військова преса, 1-й Український фронт, Україна, Польща, радянсько-польські відносини.

У роки війни провідне місце у радянській періодиці посіла фронтова преса, інформаційна палітра якої у подальшому стала цінним джерелом для військових істориків. Фундаментальними у сфері студіювання періодичних друкованих видань стали дослідження С. Жукова, С. Сегеди, М. Рум'янцева, А. Мінгазутдінова [1–4]. Та, на жаль, майже відсутній моніторинг армійської преси під час ведення Червоною армією закордонних кампаній 1944–1945 рр. Цей період є досить цікавим з огляду на те, що керівництву СРСР потрібно було створити відповідне інформаційне тло, необхідне для вирішення своїх геополітичних завдань.

Мета наукової розвідки – з'ясувати основні проблеми радянсько-польських відносин 1944–1945 рр., які висвітлювала періодика 1-го Українського фронту. Це військово-стратегічне об'єднання